

הלינהו לכבודו, להביא לו ארון ותכריכים, או להביא לו מקוננות או להשמיע עליו בעיירות (מז). — אינו עובר עליו. [ואעפ"י שנאמר שההספד משום כבוד החיים הוא ולא למת, אין זה בזיון להלינו לצורך הספד. מז].

ב. כי קבור תקברנו — רמז לקבורה (בקרקע) מן התורה (רבי יוחנן משום רשב"י, 'לאיכא דאמרי'). ואף על פי שמפורש בכתוב בכמה מקומות קבורת קרקע, כגון באבות ובמשה רבינו ע"ה, אין מפורש הדבר כמצוה אלא מנהג שנהגו. ואף מקרא זה היה אפשר לפרשו בארון ולא בארץ, אלא שמריבוי תקברנו יש לדרוש קבורת ארץ.

כתבו הרמב"ן (בתורת האדם) והר"ן (בחדושיו כאן) שיוצאים ידי חובת קבורה בנתינת המת בתוך ארון בקרקע, כי תכלית הענין בגניזה גמורה בקרקע. וכתב הר"ן שכן היה מנהג התלמוד בקבורת הכוכים, שהיו נותנים שם את המת כשהוא מונח בארון. אלא מפני שאמר הכתוב כי עפר אתה ואל עפר תשוב ואמרו בהגדה שהעפר הוא רפואתו [ואף בחו"ל], טוב לקיים בו קבורת קרקע ממש שלא בהפסק. 'וכן מנהגנו בגירונה ובגלילותיה'. והרמב"ן כתב: מה שנהגו חכמי ישראל בגמרא בארונות — לאחר עיכול הבשר היה, או שהיו נוקבים ארון לארץ.

דפים מז — מז

קג. א. מי שצויה שלא לקבורו — האם שומעים לו?

ב. מי שצויה שלא יספידוהו לאחר מותו — האם שומעים לו?

ג. האם ניתן לחייב את הקרובים להוציא ממון בשביל הספד הנפטר?

ד. מת שלא נספד או לא נקבר, האם טובה וזכות היא לו אם לאו?

א. נסתפקו בגמרא האם חיוב הקבורה משום בזיון הוא, ואפילו צוה המת שלא לקבורו אין שומעים לו — שבזיון הוא לקרוביו. או שמא עיקר החיוב הוא משום כפרה (בהשפלתו והורדתו לתחתיות. רש"י), וכיון שצוה הרי אמר שאינו חפץ בכפרה (ואם גם יקברוהו אינו מתכפר. רש"י). הבעיה לא נפשטה, הלכך קוברים אותו בכל אופן, שספק איסור הוא. וגם מוציאים ממון מהיורשים לצורך קבורה. ואפילו אין לו קרובים ואמר לא תקברוהו — אין שומעים לו, שבזיון של כל החיים הוא וגם פגם למשפחה המורחבת (עפ"י רמב"ן ועוד).

ב-ג. נסתפקו בגמרא האם ההספד בא משום כבוד החיים או משום כבוד הנפטרים. וכך היא המסקנה — משום כבודו של הנפטר, הלכך אם אמר שלא להספידו — שומעים לו. ולאידך גיסא, אם הקרובים אינם חפצים בדבר, מחייבים אותם להוציא ממון בשביל הספד הנפטר. וכתבו פוסקים שאין מחייבים אלא מכספי הירושה. ואין הדבר ברור. (ע' יד רמה).

ד. רבי נתן אומר: סימן יפה למת שנפרעים ממנו לאחר מיתה; מת שלא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מזלפים על מטתו — זהו סימן יפה למת.

יש מפרשים 'לא נקבר' ו'לא נספד' — לפי כבודו, אבל נקבר ונספד [וחיה גררתו כלומר קודם שנקבר]. אבל לא נקבר או לא נספד כלל — אדרבה עונש הוא לו, שהרי ברשעים גמורים נאמר 'לא יספדו ולא יקברו' (עפ"י שאלות דרב אחאי — חיי שרה).

והר"ן נטה מדבריו לענין הספד, שאמנם כן עונשם של רשעים שלא יספדו, אבל אדם בינוני סימן יפה לו שקיבל ענשו בכך, ואין לנו להחזיקו ברשע גמור ולומר שהדין נתן עליו למנוע ממנו כל טובה — שהריהו אדם בינוני. ורק לענין קבורה אי אפשר שיהא זה סימן יפה בכך שנמנעה ממנו כפרה. (גם התוס' נקטו כהשאלות לענין קבורה ולא הזכירו הספד).

דף מז

- קד. א. האם קוברים רשע אצל צדיק, או רשע חמור אצל רשע קל?
ב. מי שמת או נהרג מתוך רשעו — האם יש לו כפרה במיתתו? הרוגי בית דין והרוגי מלכות, האם נתכפר להם חטאם?
ג. כהן שפרשו אבותיו מדרכי ציבור, האם נטמא להם במותם?
ד. מאימתי מתחלת האבלות?
ה. אבלות שנדחתה בתחילתה, האם נדחתה לעולם?

א. אין קוברים רשע אצל צדיק (שלכך כשקברו את נביא השקר בקבר אלישע, קם על רגליו, שלא הוכשר אצל המקום שיקבר אצלו והחייהו). וכן אין קוברים רשע חמור אצל רשע קל. ומכל מקום לא הכינו ארבע בתי קברות לחייבי ארבע מיתות ב"ד, אלא שנים בלבד — אחד לנסקלים ולנשרפים ואחד לנהרגים ולנחנקים — כי כן נתקבלה הלכה.

- א. הרמב"ם השמיט הלכה זו שאין קוברים רשע אצל צדיק. ואולם שאר פוסקים הביאוה.
ב. דוקא לכתחילה אין קוברים רשע אצל צדיק, אבל בדיעבד — אין מפנים אותו, שכבר נתכפר (עפ"י גליון מהרש"א יו"ד ססב, ה; שו"ת חת"ס יו"ד שמא; אג"מ יו"ד ח"ג קמו).
ג. בספק, כתב החתם-סופר (שם) להחמיר, שתוקף דין זה כדאורייתא, שהרי נתקבלה הלכה להתקין שני בתי קברות להרוגי בית דין (וכן נקט בפשיטות באגרות משה יו"ד ח"ד נו. וע' בשו"ת קול מבשר א).
ד. לאחר שנתעכל בשר הרשע, בגליון מהרש"א נקט שמותר לקבור העצמות אצל צדיק. ובאגרות משה (שם) פקפק בדבר, ולדעתו מסתבר שאין לקברם אצל צדיקים עד שיעברו י"ב חדש שנתכפר להם בגיהנם. ואותם שאין להם חלק לעולם הבא, אסור לקברם אצל צדיק אף לאחר מכן, מלבד בהרוגי מלכות שנתכפרו במיתתם מיד, ומותר לקברם אצל צדיק.
ה. אין קוברים צדיק וכשר ובינוני אצל חסיד גמור ומופלג. אבל קוברים בעל תשובה אצל צדיק גמור (עפ"י תורת האדם לרמב"ן [ממועד קטן כה.]; יו"ד ססב, ה).
ו. נראה שעדיף לקבור צדיק אצל רשע, או אף אצל נכרי, מאשר שלא לקברו כלל [כי מ"מ הקבורה מהוה כפרה, ובמה שנקבר אצלם אין נגרעת כפרתו, אלא שאיסור אחר הוא שלא לקבורו אצלם משום כבודו]. ועל כן ישראל הקבור בקברי נכרים ואי אפשר להוציאו משם אלא אם ישרפו את הגופה — אסור להוציאו (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ד נו).

- ב. הוכיחו מרב שמעיה שמי שמת [כדרך כל הארץ] מתוך רשעו, לא כפרה עליו מיתתו, ולכך אין בנו הכהן מיטמא לו, שאינו עושה מעשה עמו.
נהרג מתוך רשעו; לרב יוסף ורבא, בין שנהרג על פי בית-דין בין שנהרג שלא בדין — נתכפר לו. אלא

שהרוגי בית דין לא נתכפר להם אלא לאחר עיכול בשר, או מיד לאחר שנקבר (כן אמר רב אשי — משהחל צער חיבוט הקבר. רש"י). ולאביי לא נתכפר בהריגתו [כגון נהרגי עיר הנדחת שלא עשו תשובה] מלבד בהרוגי מלכות, כלומר שהרגוהו נכרים שלא כדין. (נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים, בשר חסידיך לחיתו ארץ).

א. הרוגי מלכות, אפילו היו מומרים ועבריינים — מתאבלים עליהם (עפ"י הגהות אשר"י פ"ג דמועד קטן; רמ"א וש"ך יו"ד שם, ה. [ומה שמשיך הרמ"א שי"א שאין מתאבלים, לא קאי אהרוגי מלכות אלא במת, כמבואר בד"מ שם ובכ"י שמה]. וע' גם באג"מ יו"ד ח"ג קמו).
 צ"ע בדברי המאירי שכתב שהרוגי ב"ד והרוגי מלכות, אין מיתתם מכפרת אלא בתשובה, [ואפילו אינה באה עד דכדוכה של נפש מכפרת]. והרי בסוגיא מבואר לכאורה שאף בנהרגו מתוך רשעותם מתכפרים.
 ב. הרוגי מלכות נתכפר להם אפילו ללא קבורה, כמשמעות המקרא (חתם סופר ועוד).
 ג. מת דרכו מתוך רשעו, משמע מגליון מהרש"א שנתכפר כשנתעכל הבשר [או מעט אחר הקבורה]. ובאגרות משה פקפק בדבר ונטה לומר שאינו מתכפר אלא לאחר י"ב חדש, אם אינו מאותם שאין להם חלק לעולם הבא.

ג. כאמור, כהן שפירשו אבותיו מדרכי ציבור, לא יטמא להם (בעמיו — בעושה מעשה עמיו).

ד. אבילות מתחלת מסתימת הגולל. (רש"י: הוא הדף הנתון על הארון לכיסוי. ורבנו תם פירש 'גולל' היא אבן גדולה הנתונה למצבה. ולדבריו כאשר אין מניחים מצבה באותה שעה, מתחלת האבלות בגמר תיקון הקבר בעפר (עפ"י תוס' תורא"ש).

ה. רב אשי אמר שלכך לא היו מתאבלים על הרוגי בית דין, מפני שהאבלות מתחלת עם סתימת הגולל, ואילו כפרתם נעשית רק לאחר זמן מועט והואיל ונדחתה האבלות בתחילתה (שלא היו ראויים להתאבל באותה שעה) — נדחתה.

ואולם הקובר מתו ברגל מונה שבעה אחר הרגל ואין אומרים הואיל ונדחה ידחה — כי שם לא נדחה לגמרי, שהרי מנחמים אותו כל הרגל (רש"י עפ"י מו"ק ט).

אכל חלב והמיר דת או שנשתטה, ושאר עניני דיחוי בקרבן — ע' בובחים יב.

ק. א. האם קבר המת ועפרו מותרים בהנאה או אסורים?

ב. מה דין הקברים הבאים, לענין התר פינויים ולענין טהרה והתר הנאה לאחר הפינוי? —
 קבר הנמצא בשדחו של אדם (שנעשה ללא רשות בעליו);
 קבר הידוע ברשותו של אדם, שנעשה מדעתו;
 קבר המזיק את הרבים (שקבור במקום הילוך הרבים ומיטמאים באהל).

א. מבואר בסוגיא שקבר החצוב בקרקע, הרי הוא 'קרקע עולם' ולא נאסר בהנאה. ואולם בנין הקבר (שהוא 'תלוש ולבסוף חברו') — אסור בהנאה, כמו המת ותכריכיו. ואפילו פינוהו ממקומו (באיסור) — נשאר באיסורו, וכדלהלן.

יש אומרים שהעפר שנטלו מהקבר וחזרו ונתנו עליו — הריהו תלוש ולבסוף חיברו ואסור בהנאה (מאירי; הר' ישעיה, מובא בטור וברמ"א יו"ד שסד, א).

אבנים הניתנים על גבי הקבר דרך ציון או דרך כבוד — כתבו ראשונים שמותרים בהנאה, שאינן חלק מהקבר (ע' מאירי כאן שאין פקפוק בהיתרן; טור וב"י יו"ד שסד עפ"י הרא"ש והרשב"א). ויש אוסרים כל מה שנעשה לכבוד המת, ולפי זה אסור להשען על האבן שנותנים על הקבר למצבה (מונא בהג"א פ"ג דמו"ק פ. וברמ"א יו"ד שם הובאו שתי הדעות. ועב"ח וט"ז).

ב. קבר הנמצא ברשותו של אדם (ויודע בעל השדה שלא צוה מעולם לקוברו שם ובגזילה נקבר שם) — מותר לפנותו [ואין חוששים שמא מת מצוה הוא שקנה מקומו — כי מת מצוה יש לו קול]. פינהו — מקומו טהור ומותר בהנאה (שאינן תורת קבר עליו. רש"י).
קבר הידוע (— שנקבר שם מדעת בעל השדה) — אסור לפנותו. פינהו — מקומו טמא (מגורה דרבנן, שגורו טומאה עולמית על הקבר כדי שלא יפנהו) ואסור בהנאה.
קבר המזיק את הרבים — מותר לפנותו. פינהו — מקומו טהור (שלא גזרו עליו, מפני הנזק) ואסור בהנאה, שאיסור תורה הוא ואינו נפקע.
א. לגרסת הרמב"ם (טומאת מת ה-ה-ו) קבר הנמצא שפינהו — מקומו טמא ואסור בהנאה עד שייבדק. וקבר הידוע אסור לפנותו ואם פינהו — מקומו טהור ומותר בהנאה. וקבר המזיק את הרבים — מפנים אותו ומקומו טמא ואסור בהנאה. והראב"ד השיג.
ב. קבר המזיק את הרבים כגון שהוא סמוך לדרך, לא אסור בהנאה כשפינהו אלא אם קדם הקבר, אבל קדמה הדרך — מקומו מותר בהנאה (עפ"י יו"ד שסד, ה).

דפים מז — מח

קו. האם הזמנה מלתא היא אם לאו? אלו נפקותות מבווארות בסוגיא בנידון זה?

האורג בגד למת — אביי אמר: אסור, הזמנה (= הכנה) — מלתא היא (שם שם מעגלה ערופה, שביירידתה לנחל נאסרת, לדעתו). רבא אמר: מותר. הזמנה לאו מלתא (שם שם מעבודת כוכבים, שאין משמשי עכו"ם נאסרים בהזמנה). ותלו בגמרא נידון זה במחלוקת תנאים. דרש מרימר הלכה כאביי. והחכמים אמרו הלכה כרבא. וכן מסקנת הסוגיא, כרבא. (וכן דעת רב חסדא).
האורג בגד לחי לכשימות, או חוצב קבר לחי לכשימות, או חוצב סתם לכשיצטרך — לא נאסר לדברי הכל.

וכן מבוואר בסוגיא שהטווה חוט לעשותו בגד למת — לדברי הכל לא נאסר. (ואולם מעות שנגבו לצורך המת, לפי תירוץ אחד בתוס' יש בהם ענין הזמנה האוסרת, משום שראויים לקנות בהן כל דבר).
ולאידך גיסא, כאשר הזמין וגם נשתמש בו פעם אחת למה שהזמין — נאסר אף לדברי רבא, כגון סודר שהזמינו לצור בו תפלין וצר בו. וכן בגד שעשאו למת וכרכו בו. ואפילו רק נגע במיטה הנקברת עמו, כדלהלן].

א. יש סוברים שהזמנה לגוף הקדושה — מלתא היא, אפילו לדברי רבא (עפ"י בעל המאור; רמ"א או"ח מב, ג).

ב. התוס' והר"ן נקטו שגם לאביי אין הזמנה אוסרת בדיבור בלבד אלא עם מעשה, כגון אורג בגד או שקנאו ואמר (התוס' כתבו 'נטלו ואמר' אבל הר"ן כתב שצריך מעשה בגוף הדבר או שינוי רשות) זה היא למת, או שזרקו על המת, או שגבה מעות לצורך המת וכד'. ויש אומרים שגם בדיבור בלבד הרי זו הזמנה (ער"ן בשם רמב"ן).